Lietuvių kultūriniai pėdsakai Brazilijoje

Deimantė ŽUKAUSKIENĖ

Brazilija daugeliui asocijuojasi su didžiausiomis pasaulio džiunglėmis, upėmis, Igvasu (Iguazu) kriokliais, ugningais šokiais, fiestomis. Pribloškianti šalies gamta ir nepaprasta kultūra, kurioje susijungia Europos, Afrikos, Amerikos tradicijos. Tačiau, panašiai kaip ir kitose Lotynų Amerikos šalyse, Brazilijos didmiesčiuose paplitęs didelis nusikalstamumas, socialinė atskirtis ir skurdas, tik nuvykus atokiau nuo sostinės galima pamatyti autentiškų miestelių, kuriose gyvenimas ramiai ir taikiai teka sava vaga. Įdomu, jog Brazilija XX pradžioje tapo populiariausia emigracijos kryptimi tarp lietuvių. Pirmieji lietuviai Brazilijos krantus pasiekė dar 19 a. pabaigoje. Nėra tiksliai žinoma, kiek lietuvių galėjo atvykti šiuo laikotarpiu, pavieniai šaltiniai teigia, kad apie tūkstantį tėvynainių. Apie šiuos emigrantus žinoma nedaug. Lietuviai daugiausia kūrėsi Pietų Rio Grandė valstijoje ir čia tiesė geležinkelius, dirbo kavos, bananų, medvilnės plantacijose. Vienas iš žinomiausių lietuvių, apsigyvenusių Brazilijoje – poetas, aušrininkas Jonas Višteliauskas-Vištelis[1].

Masinė lietuvių emigracija į Pietų Ameriką prasidėjo tarpukariu. 1920–1940 m. į Braziliją emigravo 24 982 gyventojai[2]. Lietuviai iš tėvynės pradėjo trauktis dėl ekonominių priežasčių. Po Pirmojo pasaulinio karo Lietuvoje gyventi buvo sunku. Tuo metu veikę kelionių biurai skleidė reklamą, jog lietuvių svečioje šalyje laukia labai gerai apmokamas darbas, derlingos žemės, suteikiamas būstas. Brazilija tuo metu buvo pasiturinti šalis ir ieškojo pigios darbo jėgos iš įvairių šalių[3]. Tėvynainius gundė ir tai, jog Brazilijos valdžia kelionę laivu apmokėdavo. Iš Lietuvos emigravo bežemiai, smulkieji ūkininkai, pramonės darbininkai, smulkieji prekybininkai. Gražios svajonės subyrėdavo vos atvykus, kai pamatydavo vietinius

darbininkus suplyšusiais drabužiais, apsėstus ligų, pamačius skurdų savo būstą, kuris priminė pašiūrę.[4] Lietuviai iškarto buvo pristatomi į kavos, bananų, cukranendrių, kukurūzų ir medvilnės plantacijas. Darbas plantacijose, kaitinant Brazilijos saulei, buvo sunkus. Lietuvius puldinėjo visokios egzotiškos ligos, juos apgaudinėjo ir fazendų savininkai, todėl vienintelė išeitis – kuo greičiau bėgti iš ūkių. Miestuose emigrantai dirbo anglies kasyklose, skerdyklose, vykdė kelių tiesimo darbus. Sunkios darbininkų gyvenimo sąlygos atsiskleidžia lietuvio emigranto Stasio Jono Jokubkos apsakymų ir apybraižų rinkinyje „Brazilijos plantacijose“. Po Antrojo pasaulinio karo į Braziliją atkeliauja *dipukai,* lietuviai, karo metu dėl politinio persekiojimo priversti traukti iš Lietuvos. Atvykusiųjų skaičius siekė apie pusę tūkstančio žmonių. Tačiau dauguma šių lietuvių Brazilijoje gyveno neilgai, o išvyko geresnio gyvenimo ieškoti į JAV, Kanadą ar Australiją.

Brazilijos lietuvių kultūros užuomazgas galėtume susieti su Šv. Juozapo bendruomenės, kuri buvo seniausia Brazilijos lietuvių organizacija, įkurta 1928 m., bei Lietuvos konsulato, įsteigto 1929 m., ir 1931 m. San Paule įkurtos „Brazilijos lietuvių sąjungos-Aliança“ atsiradimu. 1927 m. pasirodė ir pirmasis lietuvių laikraštis „Brazilijos Lietuvis“, tačiau jis gyvavo neilgai. Vėliau jį keitė „Pietų Amerikos lietuvis“[5] (1928–1929) ir „Lietuvis Brazilijoje“ (1929-1934), žurnalai „Rytas“ (1936-1941), „Gintaras“ (1957–1959), „Viltis (1935–1937) ir kt. Leidinius galima paskaityti virtualioje kultūros paveldo sistemoje www.epaveldas.lt. Dar ėjo pogrindiniai laikraščiai „Garsas“ (1928–1930), „Mūsų žodis“ (1933–1938), „Lietuvių aidas Brazilijoje “(1930–1941), „Darbininkų žodis“ (1931–1932), „Darbas“ (1934). 1947–1957 m. Brazilijos lietuvių kultūros draugija leido savaitraštį „Žinios“.

JORNAL LITHUANO

LIETUVIS BRAZILIJOJ

1 METAI | Direkcija: St. Puišys J. Silickas | S. PAULO, 1929 m. Balandžio 7 d. | Ats. Red. J. Rūškys | 13 Nr.

Red. ir adm. būstinė: R da CONCEIÇÃO 75 nr. Telph. 4-0896 | Laiškams „Lietuvis Brazilijoj", Caixa Postal 3311 S. Paulo

A. A.

Vladas Putvinskis.

Kovo mėn. 5 d. Kaune staiga mirė a. a. Vladas Putvinskis, vienas iš pirmųjų šaulių sąjungos steigėjas ir jos garbės pirmininkas.

Žmonai, vaikams ir giminėms reiškiam gilios užuojautą.

„Lietuvis Brazilijoj".
REDAKCIJA

Pirmas lietuvių koncertas

São Paule.

Šių metų balandžio 20 d. Dainos — Meno Draugijos renginys

DIDELIS

Pirmas lietuvių koncertas.

Programoje — lietuvių kompozitorių veikalai.
Išpildys p. Krašausko vedamas choras ir solistai.
Smulkmenos kitame numeryje.

Dainos — Meno Draugijos Valdyba.

MIRĖ VLADAS PUTVINSKIS.

Kovo mėn. 5 d. Kaune staiga mirė a. a. Vladas Putvinskis, vienas iš pir-

Vieton Ežerėnų — Zarasai.

Ministerių Kabineto nutarimu Ežerėnai oficialiai pavadinti senuoju vardu — Zarasai.

SAVAITINIS KALENDORIUS.

„Lietuvis Brazilijoje"

Pirmoji lietuvių mokykla Brazilijoje, San Paulo mieste, pavadinta Vinco Kudirkos vardu, įsteigta 1929 m. 1932 m. San Paule jau veikė 4 mokyklos. Taip pat išleista keletas grožinės literatūros knygų: 1939 m. Kosto Činčiko-Lietuvio eilėraščių rinkinys „Velniai rojuje", Viktoro Kropo romanas „Raudonkrūtinis", leisti ir kalendoriai, lietuvių, portugalų kalbų vadovėliai, žodynėliai. Lietuvių veikla Brazilijoje buvo gana aukšto lygio: čia veikė spaustuvė „Birutė", keletas chorų ir šokių kolektyvų, knygynas, sporto būrelis, aeroklubas, lietuvių jaunimo sąjunga, moterų klubas.

Antrojo pasaulinio karo metu Brazilijos lietuvių kultūrinė veikla buvo kiek sustojusi dėl svetimtaučių organizacijų veiklos ribojimo įstatymo, tačiau po karo juntamas kultūrinės veiklos pagyvėjimas. 1948 m. kunigo Pijaus Ragažinsko iniciatyva pradėtas leisti katalikiškos-tautinės minties leidinys „Mūsų Lietuva", kuris ėjo iki 2015 m.

„Mūsų Lietuva“

Leidinys buvo skirtas lietuvių, gyvenančių Brazilijoje ir už jos ribų, lietuvybės išlaikymui ir puoselėjimui. „Mūsų Lietuvoje“[6] buvo pristatoma lietuviškų kultūrinių, visuomeninių, ekonominių organizacijų Brazilijoje veikla. Daug dėmesio skiriama Lietuvos kultūros, istorijos pristatymui, informuojama apie lietuvių, gyvenančių svetur, gyvenimą. Leidinys ėjo kartu su vidiniais priedais „Mūsų Lietuva em português“, „Jaunimo žinios“, „MES“, „Jaunimo lapas“. Leidinys, pasirodęs prieš daugiau nei pusę amžiaus, palaipsniui iš laikraščio išaugo iki įdomaus spalvoto žurnalo (nuo 2002 m.), skaitytojo laukiamo kiekvieną mėnesį. Žurnalas pradedamas spausdinti dviem kalbomis, nes vis mažiau bendruomenės žmonių supranta lietuvių kalbą. Redaktoriai: P. Ragažinskas (1948–1965), J. Kidykas (1965–1977), P. Gavėnas (1977–1992), P. Rukšys (1992–2002), S. C. Mikalauskas-Petroff (nuo 2002). Buvęs žurnalo bendraautorius, istorikas Markas Lipas pasakoja: „Per beveik 10 paskutiniųjų leidinio gyvavimo metų buvau „Mūsų Lietuvos“ bendradarbis. Esu istorijos mokytojas ir rašiau

Lietuvos istoriją portugališkai, bei tokį „romaną“ apie vieną šeimą Lietuvos istorijoje nuo Mindaugo laikų iki jai imigruojant į Braziliją. Turiu pripažinti, kad aš labai džiaugiuosi, kad turėjau galimybę būti „Mūsų Lietuvos“ bendradarbiu, nes žurnalas buvo gražus ir su meile ruošiamas.“

Venancijaus Ališo poezijos knyga

Brazilijoje išleista lietuvių prozos ir poezijos knygų: Venancijaus Ališo „Pietų Kryžius“ (1948 m.), „Cascata Cristalina“ (1953 m.), Klemenso Jūros-Jūraičio „Okeanida“ (1947), „Tremtinio ašaros“ (1948), „Diemedžio šakelė“ (1984), „Peržengiau rubikoną“ (1986), Petro Babicko „Toli nuo tėvynės“ (1945), „Eilėraščiai“ (1946), „Svetimoj padangėj“ (1947), „Brazilija“ (1951).[7] Brazilijos lietuvius jungiančia organizacija tapo 1958 m. įkurta Brazilijos lietuvių bendruomenė.

Per ilgą gyvenimo Brazilijoje laiką dalis lietuvių asimiliavosi arba yra nesuinteresuoti lietuvių kultūros sklaida ir vystymu. Kalbančiųjų lietuviškai sumažėjo, pradėjo reikštis dvikalbystės problema, stigo ir veiklių bendruomenės

narių, spaudos bendradarbių, todėl nemažai organizacijų sustabdė savo veiklą, sumažėjo leidinių. Reikėjo žmones sudominti lietuviška veikla. Kintant santykiui su etnine kultūra, kaip išskirtinis kultūros reiškinys iškilo Brazilijos lietuvių bendruomenės literatūros būrelis, susikūręs 1971 m. ir veikęs du dešimtmečius.

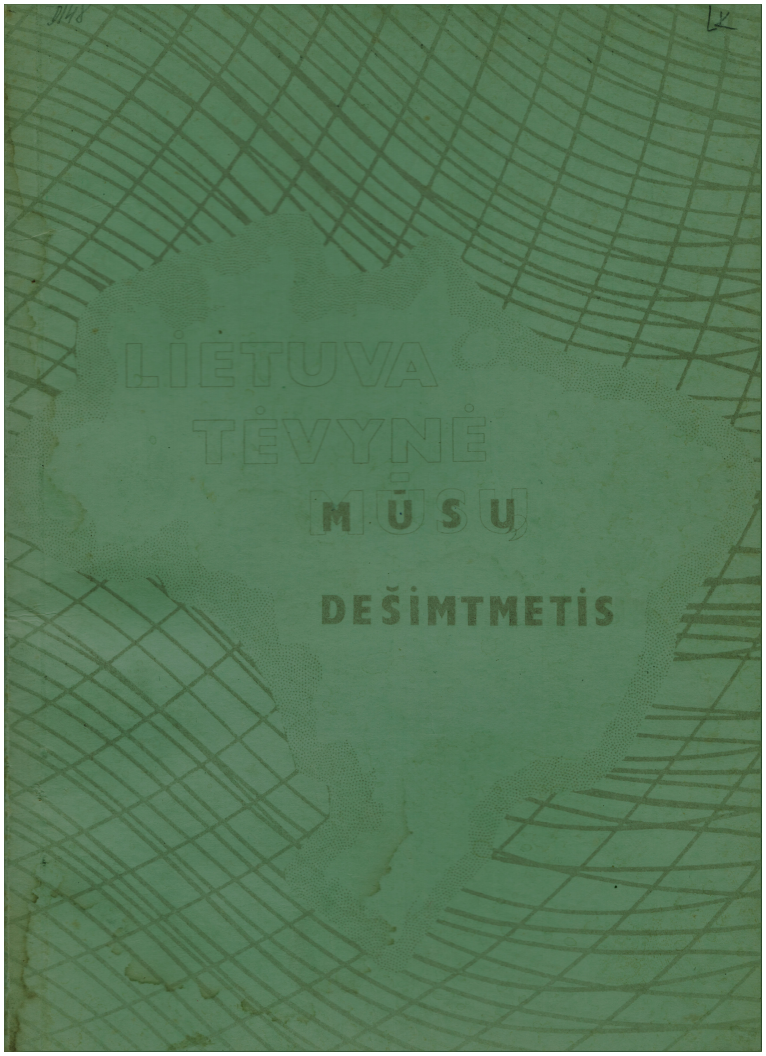

Literatūros būrelio jubiliejinis leidinys

Sambūris turėjo daug reikšmės formuojantis lietuvių tautiniam identitetui. 1982 m. išleistas būrelio narių kūrybos rinkinys „Mūsų dešimtmetis“. Idėjos iniciatorius – Brazilijos lietuvių bendruomenės narys Alfonsas D. Petraitis. Pirmojo susitikimo metu aptartos veiklos gairės, nuostatos, principai. Būrelis buvo visiškai laisvas ir nepriklausomas, netaikyti ir jokie narystės mokesčiai. Nuspręsta, jog bus renkamasi paskutinį mėnesio šeštadienį kurio nors nario bute. Per pirmuosius susirinkimus susipažinta su Lietuvos rašytojų kūryba, skaitomi klasikai, organizuoti kūrybos vakarai. Literatūros būrelio nariai skyrė daug dėmesio ir Brazilijos lietuvių rašytojų kūrybai. „Čia jau nuo seno randasi geriausios lietuvių rašytojų pajėgos (poetas Petras Babickas, Gražina Boleckienė, Rachel Portella

Audenis, prel. Z. Ignatavičius, dr. Ant. Gaulia, E. Petraitis ir kiti).“[8] Literatūros būrelis paruošė kelias menines improvizacijas ir taip prisidėjo ir prie bendruomenių organizuojamų valstybinių sukakčių minėjimų. 1972 m. į būrelio veiklą įsitraukė ir profesionalūs vertėjai, kurie talkino verčiant lietuvių autorių kūrybą į portugalų kalbą. Nemažą indėlį įnešė ir kunigas Antanas Saulaitis, kuris Brazilijos lietuviams parūpindavo lietuviškų knygų. 1973 m. jis parengė „Brazilijos lietuvių žinyną“. Literatūros būrelis prisidėjo prie studijos apie Mikalojų Konstantiną Čiurlionį portugalų kalba atsiradimo. 1974 metais pasirodė ir lietuvių-portugalų žodynas (aut. Alf. D. Petraitis ir Liucija Jodelytė): „Žodynėlio paskirtis – lituanistinių šeštadienio mokyklų vartojimui. Ten randame gramatikos žinių, bendros informacijos apie lietuvių kalbą ir patį žodynėlį, turintį apie 6.000 žodžių“[9] Literatūrinė veikla plėtėsi: buvo organizuojami kalbos kursai, dažnai į susitikimus kviečiami istorikai, menotyrininkai, klausomasi jų paskaitų.

Lietuvių-portugalų k. žodynas

1988 m. asociacija „Sajunga Aliança Lituano-Brasileira“ („Brazilijos lietuvių

sąjunga-Aliança“) išleidžia informacinį biuletenį „O Sąjungietis“. „O Sajungietis“ tapo nepakeičiama komunikacijos, informacijos priemone asociacijos nariams, pagal pageidavimą leidinys būdavo siunčiamas ir kitiems Brazilijos lietuvių bendruomenės nariams. Idėja leisti biuletenį kilo Jonui Jakatanvisky, kuris vėliau išliko vyriausiuoju leidinio redaktoriumi per visą „O Sąjungietis“ egzistavimo laikotarpį iki 2016 m. Biuletenyje publikuotos redakcijos naujienos, svarbiausi mėnesio įvykiai, įvairūs kvietimai, pranešimai, skaitytojų laiškai, naujienos iš Lietuvos, informacija apie asociacijos narius. Popierinis leidinio variantas leistas dviem laikotarpiais: 1988–1993 m. ir 2009–2016 m. Jonas Jakatanvisky yra nuveikęs didelį ir svarbų darbą: Brazilijos lietuviams, jau nelabai mokantiems lietuvių kalbą, aprašęs prosenelių gyvenimo ir veiklos svečioje šalyje istoriją. 2006–2013 metų laikotarpiu išleisti 3 tomai „Os imigrantes lituanos em São Paulo, Brasil“ („Lietuvių emigrantai San Paule, Brazilijoje“).

Jono Jakatanvisky knygos

Šiandien lietuvių kalba dažnu atveju yra pasitraukusi iš Brazilijos lietuvių bendruomenės gyvenimo, jau retas kuris moka ar prisimena savo tėvynainių kalbą, tačiau ryšys su prosenelių šalimi vis dar palaikomas per šokį, dainavimą,

bažnyčią, lietuvišką maistą. San Paulo rajone Vila Zelinoje veikia mišri lietuvių ir brazilų Šv. Juozapo parapija, Brazilijos lietuvių bendruomenė, jaunimo sąjunga, Brazilijos lietuvių sąjunga, tautinių šokių ansambliai, choras, lituanistinė mokykla „Vilnis“. Tačiau labai trūksta spaudos. Brazilijos lietuviai kasmet organizuoja įvairių valstybinių švenčių minėjimus, jaunimo stovyklas.

---

[1] Lietuvių sąjungos Brazilijoje metraštis: 1931-1951, São Paulo: Žinios, 1951.

[2] Alfonsas Eidintas, Lietuvių kolumbai, Vilnius: Mintis, 1993. P. 69.

[3] Petras Ulevičius, Pietų Amerikos lietuviai. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1960, P. 12.

[4] Egidijus Aleksandravičius, Karklo diegas : lietuvių pasaulio istorija, Vilnius : Versus aureus, [2013]. P. 304–305.

[5] Žurnalistikos enciklopedija. – Vilnius: Pradai, 1997. – 388 psl.

[6] *Mūsų Lietuva* (2009). [interaktyvus], [žiūrėta 2020 m. gegužės 17 d]. Prieiga per internetą: < https://www.vle.lt/Straipsnis/Musu-Lietuva-21634

[7] *Brazilijos lietuviai* (2018). [interaktyvus], [žiūrėta 2020 m. gegužės 17 d]. Prieiga per internetą: < https://www.vle.lt/Straipsnis/Brazilijos-lietuviai-122495

[8] Mūsų dešimtmetis : [Brazilijos lietuvių bendruomenės Literatūros būrelio veiklos apžvalga / redagavo Halina Mošinskienė] São Paulo : B.L.B. Literatūros būrelis, 1982. P. 11.

[9] Mūsų dešimtmetis : [Brazilijos lietuvių bendruomenės Literatūros būrelio veiklos apžvalga / redagavo Halina Mošinskienė] São Paulo : B.L.B. Literatūros būrelis, 1982. P. 9.

pasauliolietuvis.lt

„Pasaulio lietuviai ir Lietuva“

Mielai pasidalysime svetainėje skelbiamais tekstais ir nuotraukomis, tik prašome

nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS